

еді, алайда жазу жеңіп кетті» [6,10].

Мұндағы проф. С.Мырзабековтың айтайын деп отырғаны жазу тілдің айтылым үлгісінің көрінісі болу керек, жазу айтылымнан алшақтап кетпеу керек деген екенін түсіну қиын емес.

Зерттелімнің ғылыми аппаратына байланысты орфография мен орфоэпия терминдерінің төркінін талдай келіп, «Қазақтың өз сөзімен орфоэпияны – айтылым, орфографияны – жазылым түрде қалыптастырған жөн» [6, 3] деген ұсыныс жасайды.

Қорыта келгенде, проф. С.Мырзабеков арнайы көтеріп кеткен қазақ орфоэпиясы қазақ тілі мен қазақ тілі білімінің бүгінгі зәру мәселесіне айналып отыр. Оның шешімі тек орфоэпиялық сөздіктер шығарумен, сондай-ақ бірлі-жарым тіл жанашырларының жан айқайымен шектелмей «жалпыхалықтық» шара болса керек. Қазақ тілінің орфоэпиясы міндетті пән ретінде қабылданып, жүйелі түрде мектеп пен жоғары оқу орындарында өтілу керек, ол үшін алдымен мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орнының оқытушылары дайын болу керек. Ендеше алдымен олардың «орфоэпиялық сауатын» ашудан бастауға тура келеді. Осы бір жалпыхалықтық ғылыми-әдістемелік шараның бастамасы ретінде жақында жарық көрген академиялық айтылым сөздікті атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Неталиева Қ. Қазақ тілінің орфоэпиялық сөздігі. – Алматы, «Ғылым», 1977. – 400 б.

[2] Дүйсебаева М. Қазақ тілінің қысқаша орфоэпиялық сөздігі. – Алматы, «Мектеп», 1981. – 126 б.

[3] Серғалиев М. Қазақ тілінің қысқаша орфоэпиялық сөздігі. – Алматы, «Ана тілі», 1996.

[4] Сыздықова Р. Сөз сазы. – Алматы, «Ғылым», 1983. - 76 б.

[5] Мырзабектен С. Өзіме өгей өз тілім. «Қазақ әдебиеті», 30.07.04.

[6] Мырзабектен С. Қазақ тілінің айтылым сөздігі. – Алматы, «Сөздік-Словарь», 2001. – 387 б.

[7] А.Байтұрсынұлов. Тіл тағылымы. – Алматы, «Ана тілі», - 448 б.

[8] Досмұхамедұлы Х. Таңдамалы. – Алматы, «Ана тілі», 1998. – 384 б.

[9] Қазақ грамматикасы. – Астана, 2002. – 784 б.

[10] Қазақ тілінің орфоэпиялық сөздігі. – Алматы, «Арыс», 2005. – 784 б.

МРНТИ16.21.39

А. Б. Шормакова

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты
Грамматика бөлімінің кіші ғылыми қызметкері
Алматы, Қазақстан

**XX ҒАСЫР БАСЫНДА Қ. КЕМЕҢГЕРҰЛЫ АУДАРҒАН «ХИМИЯ»
(П. ЛЕБЕДЕВТЕН) ОҚУЛЫҒЫНДАҒЫ СЕПТІК
ҚОСЫМШАЛАРЫНЫҢ ҚОЛДАНЫСЫ**

Аннотация: Бұл мақалада қазақ тіліндегі септік қосымшаларының қолданысы мен ерекшеліктері туралы айтылады. XX ғасыр басында лингвистика ғылымына өлшеусіз үлес қосқан ғалым Қошке Кемеңгерұлының П. Лебедевтен аударған «Химия» оқулығынан мысалдар алына отырып, септік қосымшаларының қолданысы талданады.

Тірек сөздер: септік категориясы, оқу құралы, қазақ грамматикасы, атау септігі, көмектес септік.

А. Б. Шормакова

Младший научный сотрудник отдела грамматики
Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова
Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАДЕЖНЫХ ОКОНЧАНИЙ В УЧЕБНИКЕ «ХИМИЯ» (АВТ. П. ЛЕБЕДЕВ), ПЕРЕВЕДЕННОМ К. К. КЕМЕНГЕРУЛЫ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности использования падежных окончаний в казахском языке. Использование падежных окончаний анализируется на примерах из учебника П. Лебедева «Химия», переведенного ученым Кошке Кемеңгерұлы, внесшим неоценимый вклад в развитие языкознания в начале XX века.

Ключевые слова: падежное окончание, учебное пособие, казахская грамматика, именительный падеж, предложный падеж.

A. B. Shormakova

Junior researcher of the Grammar Department, The Institute of Linguistics named after
A. Baitursynov

THE USE OF CASE ENDINGS IN THE TEXTBOOK «CHEMISTRY» (BY P. LEBEDEV), TRANSLATED BY K. KEMENGERULY AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Annotation. This article discusses the use and features of case endings in the Kazakh language. The use of case endings is analyzed using examples from P. Lebedev's textbook "Chemistry" translated by the scientist Koshke Kemengerov, who made an invaluable contribution to the science of linguistics at the beginning of the XX century.

Keywords: case ending, textbook, Kazakh grammar, nominative case, prepositional case.

Септік дегеніміз сөздің сөйлемдегі грамматикалық рөлін көрсетіп, сөздерді бір-бірімен баланыстыратын, өзі жалғанған сөзге түрлі мағына үстейтін грамматикалық категория. Қазіргі тіл білімінде септіктің: атау, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс, көмектес деген жеті түрі көрсетіледі. Тілтанушы ғалымдар арасында септіктерді атау

жағынан өзгешелік байқалмағанымен, оларды жіктеуде біраз алшақтық бар. Ахмет Байтұрсынұлы, Қошқе Кемеңгерұлы сынды ғалымдар өз еңбектерінде септіктің бес түрін ғана көрсетіп, атау септігі мен көмектес септігін септік қатарына жатқызбайды. Бұл ғалымдардың жіктемесі Қажым Басымұлының еңбектерінде жалғасын табады. XX ғасыр басында Телжан Шонанұлы өз еңбектерінде септіктің жеті түрін көрсетіп, жоғарыда аталған ғалымдардың жіктемесіне атау мен ілік септіктерін қосады. Телжан Шонанұлының бұлай бөлуі І.Кеңесбаев, Ғ.Бегалиев, Н.Сауранбаев, С.Аманжолов сынды ғалымдардың еңбектерінде өз жалғасын табады.

Кесте 1. Тілтанушы ғалымдардың септіктерді жіктеуі

А. Байтұрсынұлы	Қ. Кемеңгер	Т. Шонанұлы	С. Исаев	І. Кеңесбаев
		Атау	Атау	Атау
Ілік	Ілік	Ілік	Ілік	Ілік
Барыс	Барыс	Барыс	Барыс	Барыс
Табыс	Табыс	Табыс	Табыс	Табыс
Жатыс	Жатыс	Жатыс	Жатыс	Жатыс
Шығыс	Шығыс	Шығыс	Шығыс	Шығыс
		Көмектес	Көмектес	Көмектес

Септіктерді жіктеуде алшақтықтың туындауына төмендегі пікірлерден жауап табамыз.

Тілтанушы ғалымдар жеті септіктің ішінде *атау септігінен* басқа септіктердің барлығының грамматикалық көрсеткіші бар екенін негізге алып, *атау септігін* басқа септік тұлғаларына негіз болатын форма ретінде қарастырады. Мысалы, С.Исаев «Қазақ тіл білімінің мәселелері» еңбегінде: «Қазақ тіл білімінде *атау септік* тұлғасы септік жүйесінде басқа септік түрлерімен тең деңгейде емес, оларға немесе басқа септік тұлғаларын үстеуде негіз болатын тұлға, демек, зат есімнің түбір (негізгі және туынды түбір) тұлғасы деген ұғыммен барабар екенін байқаймыз» [1] – десе, «Қазақ грамматикасы» еңбегін құрастырушы ғалымдар: Дұрысында, *атау септігі* деп отырғанымыз – сөздің септік жалғауын қабылдамай тұрған күйі. Оны *атау септік* деп септік жалғауларының басына қою аса қажет, өйткені заттың кім, я не екенін білдіретін сөзбен жақ жағынан қиысып, субъектілік-кординаттық қатынаста байланысып, сөйлем құрайды» [2, 456] – деп қорытады.

Ал, *көмектес септігіне* қатысты ғалым Ахмет Байтұрсынұлы «Тіл – құрал» еңбегінде: «Кей сөздер жалғау орнына жүреді жалғаулар сияқты басқа сөздердің шылауында тұрмаса, өз алдына мағына шықпайды. Сондай сөздерді жалғаулық дейміз. Жалғаулық сөздер қазақ тілінде тіпті аз. Мәселен, менен, үшін, арқылы, тақырыпты, туралы. «Менен» алдындағы дыбыстың түріне қарай «бенен» болып айтылады, қысқа түрінде «мен», «бен» болып айтылады. Мысалы: «Күштімен күреспе, байменен тіреспе», «Отпен ойнама күйерсің, баламен ойнама, шаршарсың» [3, 196] – деп анықтама берсе, ғалым Қошқе Кемеңгерұлы «Жабропалықтарға арналған оқу құралы» еңбегінде: а) қазақ тілінде 5 түрлі септік: ілік (родительный), барыс (дательный), табыс (винительный), жатыс (местный), шығыс (исходный) бар деп түсіндіреді;

ә) септік жалғауларының қай кезде түсіп қалатынын немесе қандай жағдайда жалғаулы түрде қолданылатынын мысалдармен түсіндіріп көрсетеді;

б) ілік септікті сөзден кейін тәуелдік жалғаулы сөздің келетініне назар аудартады.

Сонымен қатар «Русский творительный падеж, отвечающий на вопросы кем?»

(кіммен?), и чем? (немен?), с кем? с чем? – выражеться предлогом менен (полная форма) и мен (краткая форма), и ставится отдельно позади управляемого слова» [4,64] – деп, көмектес септігінің сөйлемдегі қызметін жалғаулық ретінде түсіндіреді.

С.Исаев көмектес септігінің өзге түркі тілдерінде кездеспейтіндігін айта келіп, бұл септікті біздің септік жүйеміздің өзгешелігі ретінде көрсетсе, Б.Момынова, Ж.Саткенова сынды ғалымдар көмектес септігі ХХ ғасырдың басына дейін септік түрінде емес, септеулік шылау *білән, бірлән, мінән, мәнән, менен, мен* түрінде қолданылып келгенін, шылаулардың орнына *да, де, та, те*-ні қойып айтуға болғанмен, көмектес септігінің қосымшасын алып тастауға да, өзгертуге де келмейтінін айтады [5, 54-55].

1929 жылы «Қазақстан» баспасында жарық көрген П.Лебедевтің «Химия» (Кіміе) (Жеті жылдық мектептің 5-інші, 6-ыншы жылдарында оқылатын кітап) оқулығына ғалым Қошке Кемеңгерұлы аударма жасайды. Жоғарыда айтып өткеніміздей, Қошке Кемеңгерұлының септік атауларын көрсетуінде басқа ғалымдардан еш өзгешелік болмағанымен, септік қатарында тек бесеуін көрсетеді. Көмектес септігінің жалғауын жалғаулық ретінде танығандығын осы аударма еңбегінде де дәлелдей түседі. Мысалы:

– *мен (көмектес септік жалғауы)*: «Алғашқы бетте лаборатория ыдыстары арасынан ең керек болатындары *мен* танысып алу керек; Даяр ғаз болмаған күнде жай спирт шам да жарай береді, не бәртел қыздырмасы сияқты дербес спирт қыздырмалар *мен* пайдалануға болады; Қайткен *мен* де қос жұлдызшамен (**) белгіленген тәжірийбелерде оқушылардың бәрі де істеу керек; бір жұлдызша (*) белгіленген ретіне қарай, шама келсе оларды да істегені жөн» т.б.

– *мен (жалғаулық)*: Еру құбылысы *мен* ерітінділердің өмірде маңызы зор; Бояйтын және иісті заттар *мен* көмірдің қандай қатысы бар?; Отын *мен* көмір.

– *бен (көмектес септік жалғауы)*: Тұз *бен* жалғыз тамақтарды ғана тұздамайды; Әдейі мал емдеуге арнап жасаған үйге қамап, күкіртті ғаз *бен* 30 минуттай мұқырлағанда қотыр құрттарының бәрі өліп, мал тезінен жазылады; Осындай апандардың бір нешеуін арық *бен* тұтастырады да, су жібереді.

– *бен (жалғаулық)*: Көмірлі ғаз *бен* калсій кәрбитінін ішіндегі (құрылысындағы) көмір ме, көмір-тек пе?; Керек нәрселер: тұз қышқылы, метал оранж *бен* пенол – пыталейін ертінділері, ізбес суы, лақмыс, саз, құм, бор; Қыртыстың ішінде көбінесе саз *бен* құм болады; сазы көп болса *саздақ қыртыс* дейді, құмы көп болса *құмдық* дейді.

– *пен (көмектес септік жалғауы)*: *Ескерту*: Пүребіркіні қыздырғанда арнаулы ағаш тұтқыш *пен* не 28-суреттегідей қағаз бен орап ұстау керек; Пүребіркі әмиекке толған кезде толғандығын жанып тұрған тамызық *пен* сынап білуге болады; Сонан соң ауызын басып тұрып, пүребіркіні судан алындар да тігінен құйып, ерітіндіні лақмыс *пен* сынап көріндер.

– *пен (жалғаулық)* көмір-тек *пен* су-тектің қандай қосылыстарын қарастырдыңдар?; Азот *пен* су-текті електір қуаты мен Кімійеше қосуға болады, суға өте жақсы еритін түссіз, әмиек деген ғаз шығады; Сауыт ішіне не темір қасық *пен* қазаншықтың қақпағының біріне поспыр салып жағындар.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан байқап отырғанымыздай, көмектес септік жалғауларының барлығын бөлек жазылып, жалғаулықтардың қатарында көрсетілген. Бұл септік жалғаулық қызметінен толық айырыла қоймағандықтан *негізінде, бойынша, арқылы, нәтижесінде* секілді көмекші тұлғалардың орнына жұмсала береді.

Қалған септік түрлерінің қолданысынан өзгешелік байқалмайды.

Ілік септігі: Заттардың азды-көпті кемдігін толтыруға болады, бірақ кейбір сабақтардың өзі де керек; Кәрден қазаншыққа бір тамшы сынап пен қорғасын не *мінікениң* бірін салып, шүберек пен сынапты металға жалатсаңдар (жақсаңдар), әмелген болады.

Барыс септігі: Поспыр *денеге* тисе, өте жаман ғып күйдіріп жібереді, жарасыда көпке шейін жазылмайды; Жарық қылатын, електір *лампыларына* келетін тұрлаусыз ағынмен де пайдаланылуға болады.

Табыс септігі: Қышқыл мен *сілтіні* бұлай тектестіруді аралық тектесу дейді) қоса берсек, ас тұзы сияқты сілтір деген зат шығады; *Сібеклені* турап, суға салады да ішіндегі (құрылысындағы) қантын әбден ерітеді.

Жатыс септігі: Поспыр жеке *күйінде* екі түрде кездеседі: бірі сары поспыр, тұтанғыш улы зат; екіншісі қызыл поспыр; Бұларды көмір жұтпайды, сондықтан сауыт *ішінде* олар үшін көмірден басқа киіз сияқты әуені жіберіп, түтінді ұстап қалатын заттар да болады.

Шығыс септігі: Адамның металл мен кешірек танысып, көпке шейін білмей жүргені жеке күйінде, ештеңе қосылмаған сом (таза) металдың сирек *кездесетіндігінен*; Мәдениеттің мешеу кезінде қару-жарақ, ыдыс, аспап қыларлық қатты металдарды (темір, болат және сол сияқтыларды) адам баласы кен *тастарынан* айырып (қорығып) ала алмаған.

Иелік, меншіктікті білдіретін *ілік септігі* мен іс-қимылдың тура объектісін көрсететін *табыс септігінің* жалғаулары кейде ашық түрде келсе, кейде жасырын келеді. Бұл туралы тілтанушы ғалым О. Жұбаева: «Ілік, табыс септіктерінің ашық/жасырын келуінің негізгі себебі – сөйлеушінің сөздердің арасындағы тәуелділік байланысты актуалдандыру мақсатына байланысты болады: сөйлеуші ілік немесе табыс септіктегі сөздің тіркескен сөзімен байланысын актуалдандырғысы келсе – қосымша ашық түрде келеді, ал оны актуалдандырғысы келмесе – қосымша жасырын келеді» [6, 194] дейді.

Ілік септік жалғауының жасырын келуі:

Еріткіш ішіне еріме затты сала беретін болсақ, біраздан соң ертіндінің ішінде ерімей жүрген заттарды байқауға болады, ерітпе ылғи еріте бере алмайды, біраздан соң қанығып қалады;

Кіміе ыстақандарынан тағы бір өзгешілігі – қырлы болмайды, бүйірі бұрыштан-ып шығып тұрмайды.

Ерітінді ішінде електір ағыны көмірден әліумінге қарай ағады, тәжірійбе істегенде осындай аспаптың төртеуін алса – тіпті жақсы болады.

Тілтанушы ғалымдар ілік септік жалғауларының ашық немесе жасырын түрде келуін нәрсенің жалпылама немесе жекелік қатынасына қарай қолданылатын айтады. Жоғарыда келтірілген үш мысалда да ілік септік жалғауының жасырын түрде келуі нысанның жалпыламалық қасиетін білдірсе керек.

Табыс септік жалғауының жасырын келуі:

Енді *газ* жіберіп көрсеңдер сіріңке тұтанбайды, бұрынғы күйінде қала береді: газды бірте-бірте азайта берсеңдер, жалын да кішірейе береді де, сыртқы шошақ сіріңкенің басын шалып, тұтандырады;

Металдар және олардың құймаларын керек-жараққа ұстап, пайдаланғанда осы сипаттардың бәрін де еске алады.

Ғалым Н.Уәлидің: «*кітапты беріңіз* дегендегі табыс септік қосымшасының арнайы қолданылуы белгілі бір объектінің сөз субъектілеріне (адресат пен адресант) таныс, мәлім болуымен байланысты түсіндіріледі. Ал, ілік, табыс жалғауларының арнайы қолданылмауы нәрсенің, құбылыстың сөз субъектілеріне белгісіз, нақты емес болуымен байланысты ұғылады» [7, 14-15] деген тұжырымын негізге алатын болсақ, *қандай да бір газды жіберіп көру* немесе *қандай да бір металдарды пайдаланғанда* түрінде объектінің яғни *газ* бен *металдың* белгісіз, нақты емес, жалпылама сипатымен түсіндіруге болады.

Ал, «5 ғырам қалайы, 10 ғырам қорғасын, 5 ғырам кәдме және 20 ғырам бійсмет алып балқытыңдар» – деген сөйлемдегі *қалайы, қорғасы, кәдме, бійсмет* сөздерінде табыс септігі төрт рет кездеседі. Сондықтан да автор стилистикалық мақсатпен төрт сөзді де нөлдік формада жазған деп топшылаймыз.

Ілік септігі мен табыс септік жалғауларының жасырын, яғни, нөлдік формада келуін зерттеуші А. Омарова: Атау септіктің нөлдік морфемасы тұрақты, ал ілік пен табыс септіктің нөлдік морфемасы ауыспалы. Демек, атау септік – нөлдік морфемалы, тұрақты нөлдік тұлғалы септік. Ал, ілік пен табыс септіктері – ауыспалы нөлдік тұлғалы септіктер» [8] – деп атайды.

Кейбір зерттеушілер септік жалғауларының мағыналық, функционалдық қызметтеріне қарай *грамматикалық септіктер* және *көлемдік септіктер* деп бөліп қарастыруды ұсынады. «Грамматикалық септіктерге атау, ілік, табыс септіктері жатады. Олар негізінен тек заттық мәнмен байланысты, қимылды атқарушы (бастауыш), не оның объектісі (тура толықтауыш), не заттың меншіктік, қатынастық (анықтауыш) мәнін білдіреді. Ал көлемдік септіктерге барыс, жатыс, шығыс, көмектес септіктері жатады. Көлемдік септіктер (заттық мәннен яғни объектілік мәннен (толықтауыш) басқа көлемдік, мезгілдік, себептік, бағыттық, құралдық (пысықтауыш) мәнде де жұмсалады» [5, 24-25].

Қазіргі қазақ тіліндегі септік жалғау жүйесі негізінен алғанда, көне түркі тіліндегі және қазіргі түркі тілдеріндегі септік жалғау жүйесімен сәйкес келуі заңды құбылыс саналады, өйткені олардың төркіні, қалыптасу кезеңдері, сипаты көбіне ортақ болып келеді, сондықтан қазіргі түркі тілдерінің көпшілігінде атау, ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс септік жалғауларының сыртқы тұлғалары да, мағыналары да, қызметтері де негізінен ұқсас болып келеді. С.Исаев оны қазақ тіліндегі септік жалғау жүйесінің өте ерте кезде қалыптасып, сөз түрлендіру, парадигмалық сипаты, тұлғалық түрлері, әрқайсысының мағыналық шеңбері, сөйлемде атқаратын қызметі мен сөздер арасындағы грамматикалық қатынастары тұрақталып, кейін жекелеген түркі тілдерінде үлкен өзгеріске түспей енгендігін байқатады деп есептейді. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілінің өзіндік ерекшелігі көмектес септігі болып табылады [9, 97].

Қорыта келе, адамның түрлі қатынастарды зерделеуі нәтижесінде пайда болған септік категориясының XX ғасыр басындағы еңбектерде түрліше жіктеліп келгенін, қазіргі қазақ грамматикасындағы жеті септік үлгісі Тельжан Шонанов еңбектерінен бастау алғанын көреміз. Қошке Кемеңгерұлы аударған «Химия» оқулығын саралай отырып, көмектес септігінің жалғаулық ретінде қолданғанына көз жеткіземіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Исаев С. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2008. – 624 б.
 [2] Қазақ грамматикасы. – Астана, 2002. – 783 б.

- [3] Байтұрсынов А. Тіл тағылымы (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.
- [4] Кеменгерұлы Қ. Үш томдық шығармалар жинағы. Оқулық, сөздік. – Алматы: Алаш, 2006. 3 т. – 240 б.,
- [5] Момынова Б., Саткенова Ж. Қазақ тілінің морфологиясы. Есімдер. – Алматы: Арыс, 2007. – 120 б.
- [6] Жұбаева О. Қазақ тілі грамматикалық категорияларының антропоэкетілгі: филол. ғыл. докт. ...дисс: 10.02.02. – Алматы, 2010. – 296 б.
- [7] Маманов Ы. Қазақ тіл білімінің мәселелері. - Алматы: Арыс, 2007. – 488 б.
- [8] Омарова А. Қазақ тіліндегі нөлдік морфеманың функционалды және семантикалық аспектісі: филол. ғыл. докт. ...дисс: 10.02.02. – Алматы, 2006. – 281 б.
- [9] Исаев С. Қазақ тіліндегі сөздердің лексика-грамматикалық сипаты. – Алматы: Рауан, 1998. – 304 б.

МРНТИ 16.21.41

Т. Рамазанов

Грамматика бөлімінің кіші ғылыми қызметкері
А.Байтұрсынұлы атындағы ТБИ, Алматы қаласы, Қазақстан

XX ҒАСЫР БАСЫНДА ЖАРЫҚ КӨРГЕН «ЕСЕП ҚҰРАЛДАРЫНДАҒЫ» ЕТІСТІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІГІ *(Г.Бегәлі ұлы мен К. Делімбет ұлы оқулықтары бойынша)*

Аннотация: Мақалада XX ғасыр басында жарық көрген оқулықтарда етіс категориясының берілу жолдары мен талданымы сөз болып, мысалдармен айқындалады. Сондай-ақ ұлттық тіл білімі қалыптасқаннан кейінгі кезеңдерде етіс категориясының жіктелімі мен түрлері мақалада айқын көрініс табады.

Тірек сөздер: XX ғасыр, етіс, оқулықтар.

Т. Рамазанов

Младший научный сотрудник отдела грамматики
Института языкознания им. А. Байтұрсынова
г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАЛОГА В «ПОСОБИЯХ ПО АРИФМЕТИКЕ», ИЗДАННЫХ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА *(По учебникам Г. Бегали-улы и К. Делимбет-улы)*

Аннотация. В статье рассматриваются и уточняются примерами методы передачи и разбора категории залога в учебниках, изданных в начале XX века. Также в статье раскрываются классификация и виды категории залога в период после формирования национального языкознания.

Ключевые слова: XX век, категория залога, учебники.